

Постанова Кабінету Міністрів України від 31 груд. 2004 р. № 1777 // Офіц. вісн. України. - 2005. - № 1. - Ст. 14.

6. Чугунов І. Я. Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку / І. Я. Чугунов, В. М. Федоров // Фінанси України. - 2009. - № 4. - С. 3-12.

7. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector / INTOSAI, Internal Control Standards Committee. - Belgium, Brussels, 2004. - 71 p. - Режим доступу : <http://intosai.connexcc-hosting.net/blueline/upload/1guicspubsece.pdf>

Ольга Сафронова,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри економічної теорії
та історії економіки НАДУ*

Розвиток організаційно-правових механізмів державної протидії корпоративному рейдерству в Україні

У статті проаналізовані актуальні проблеми реалізації державної політики запобігання неправовим поглинанням та протидії рейдерству в корпоративному секторі економіки України. На цій основі визначені провідні напрями розвитку організаційно-правових механізмів відповідної державно-управлінської діяльності, окреслені можливі засоби їх запровадження в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: механізми державного регулювання, корпоративний сектор економіки, корпоративне управління, корпоративний контроль, рейдери.

In the articles it is analyzed the actual issues of public policy implementation in order to prevent the illegal acquisitions and counteract the ride in the corporate sector of Ukrainian economy. On this basis the leading directions of development of organizational and legal mechanisms' development, possible measures of their introduction in the modern terms are identified.

Key words: mechanisms of public regulation, corporate sector of economy, corporate governance, corporate control, raiders.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Конституція України (ст. 41, 42) встановлює непорушність права приватної власності, а також виключає можливість протиправного позбавлення права власності, надаючи гарантію для існування належної можливості здійснення кожною людиною підприємницької діяльності, яка не заборонена законом [1]. У сучасних умовах господарювання реалізація цих положень ускладнюється внаслідок поширення такого явища, як рейдерство, тобто нелегітимного, незаконного заволодіння чужим майном (у тому числі із застосуванням схем силового захоплення) і використання його у власних цілях [2, с. 127].

Застосування таких схем перерозподілу власності провокує виникнення численних суспільних загроз. До їх числа, зокрема, належить: скорочен-

ня обсягу інвестицій, зниження ефективності розподілу виробничих ресурсів та використання національного багатства, погіршення якості структури власності. Особливо негативно впливає рейдерство на функціонування корпоративного сектору економіки країни. Корпоративна форма організації бізнесу, як відомо, передбачає розмежування функцій власності й управління, запровадження спеціальних процедур прийняття управлінських рішень та обліку прав учасників, можливості формування капіталу компаній шляхом продажу акцій на фондовому ринку. Дотримання чітко прописаних, формалізованих правил господарської поведінки, що базуються на використанні відповідних правових механізмів, є запорукою успішної корпоративної діяльності. Проте нехтування цими правилами, утвердження в суспільстві правового нігілізму, коли загарбання компаній визнається найдешевшим способом придбання власності, стає підґрунтям для спотворення ринкових стимулів ведення цивілізованого корпоративного підприємництва.

Імовірність такого розвитку подій у нашій країні значно підвищується внаслідок відсутності належного корпоративного законодавства та дієвої судової системи захисту прав потерпілих від рейдерських атак, корумпованості державного й судового апаратів, низького рівня корпоративної культури. Це актуалізує завдання запровадження виваженої державної політики запобігання неправим поглинанням та протидії рейдерству в корпоративному секторі економіки.

Вирішення цього завдання доцільно насамперед пов'язувати з дослідженням специфіки організаційно-правових механізмів реалізації відповідної державно-управлінської діяльності, оскільки брак ефективного законодавства став чи не найважливішою причиною стрімкого збільшення кількості та інтенсивності захватів вітчизняних корпорацій. Хоча останнім часом зроблені певні кроки в напрямі покращання нормативно-правових засад антирейдерської діяльності уповноважених органів влади (зокрема був підписаний Указ Президента "Про додаткові заходи щодо посилення захисту права власності" [3], прийнято низку законів України, спрямованих на врегулювання питань діяльності акціонерних товариств та недопущення захоплення підприємств [4-6]), радикальних зрушень у цій сфері відносин поки що не відбулося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та запровадження державної політики протидії рейдерству в умовах транзитивної економіки є предметом аналізу багатьох сучасних науковців і практиків. Серед останніх публікацій за цією тематикою слід відзначити роботи А.Є.Молотнікова [7], Г.Паламарчук, Л.Венгер [8], а також низку колективних монографій українських [2; 9] та російських дослідників [10] з актуальних проблем створення антирейдерської системи захисту компаній. Аналіз цих розробок засвідчує, що в них доводиться необхідність удосконалення організаційно-правових механізмів протидії рейдерству, проте недостатньо конкре-

тизуються засоби виконання цього завдання з урахуванням специфіки сучасних реалій господарського життя нашої країни.

Тому *метою* цієї статті є з'ясування перспективних напрямів розвитку організаційно-правових механізмів протидії рейдерству в корпоративному секторі економіки України та обґрунтування доцільності запровадження низки заходів, спрямованих на підвищення ефективності державної політики в цій сфері відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових досліджень. Відомо, що при здійсненні рейдерських схем захоплення господарських товариств найчастіше використовуються наступні методи перерозподілу корпоративного контролю: судове оскарження прав власності окремих акціонерів на належні їм пакети акцій; махінації з реєстром акціонерів; блокування проведення загальних зборів акціонерів, порушення встановленого порядку їх скликання та обрання ради директорів, призначення вищих менеджерів компанії; скуповування боргів підприємства, його штучне банкрутство; використання приватних охоронних агентств для силового захвату підприємств [7, с. 99-109; 8, с. 41].

Досить поширеною практикою започаткування таких схем є корпоративний шантаж (гринмейл), коли акціонери компанії вимагають реалізації своїх прав (не завжди обґрунтованих) в агресивний спосіб, із залученням третіх осіб з метою викупу належних їм акцій за ціною, що значно перевищує ринкову [9, с. 108]. Часто рейдери удаються до застосування методів захвату, пов'язаних із шантажем, організацією порушення кримінальних справ проти власників або топ-менеджерів компанії-цілі, поданням заяв до податкової адміністрації з проханням провести перевірки, а також відвертим шахрайством та викраденням акцій [2, с. 139-140; 10, с. 90-105]. При цьому до реалізації зазначених схем рейдерами активно залучаються правоохоронні органи та служби реєстрації, суди, органи державної виконавчої влади.

З огляду на надзвичайно широкий спектр можливих сценаріїв проведення рейдерських захоплень корпоративних підприємств очевидно, що запровадження дієвої державної політики в цій сфері відносин має базуватися на використанні різноманітних організаційно-правових механізмів. При цьому вибір того чи іншого механізму має визначатися цілями державного втручання в перебіг відповідних господарських процесів та специфікою застосовуваних методів перерозподілу корпоративного контролю.

Так, з метою створення необхідних правових засад запобігання захватам господарських товариств органам державної влади нині потрібно насамперед подолати численні суперечності та прогалини корпоративного законодавства, що використовуються рейдерами для започаткування відповідних схем. Йдеться про врегулювання питань скликання загальних зборів акціонерів (зборів учасників), обрання ради директорів та призначення вищих менеджерів компаній, поширення інсайдерської інформації тощо.

Найбільш гострою проблемою в цьому разі є відсутність надійної системи захисту прав власності акціонерів (учасників) господарських товариств, ведення їх реєстру. Тому з метою запобігання рейдерству в корпоративному секторі економіки уповноваженим органам влади необхідно насамперед усунути можливості фіктивної втрати реєстру й протиправного його відновлення, розробити і запровадити судові механізми, які б дозволяли відновлювати права на цінні папери в тих випадках, коли втрата реєстру відбулася з об'єктивних причин. Вирішенню цієї проблеми мають сприяти: створення загальнодержавного реєстру акціонерів і центрального національного депозитарію публічних акціонерних товариств; законодавче оформлення можливостей створення спеціальних резервних копій цінних паперів та встановлення норм відповідальності реєстраторів і депозитаріїв за порушення правил, що забезпечують достовірність таких копій та їх збереження; визначення характеру й обсягу відповідальності реєстратора та емітента перед зареєстрованими особами за порушення порядку ведення реєстру, у тому числі - за несанкціоноване списання цінних паперів з рахунку тощо.

Такого роду зміни не є перешкодою для розвитку легального ринку недружніх поглинань через пряму пропозицію про купівлю акцій (оферту), боротьбу за голоси акціонерів на загальних зборах тощо. В умовах нинішньої моделі корпоративного управління поширення практики застосування таких механізмів перерозподілу корпоративного контролю, на наш погляд, може бути навіть корисним для розвитку компаній, оскільки при цьому усуваються неефективні власники та менеджмент.

Інша справа, коли використання державою організаційно-правових механізмів має на меті протидію бандитським рейдерським захватам, під час яких порушується закон і свідомо діють кримінальні елементи. У цьому випадку йдеться не про вдосконалення правових засад реалізації окремих процедур і правил корпоративної поведінки, а насамперед про кримінально-правову охорону самих корпоративних відносин. Радикальним способом вирішення цієї проблеми є встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство шляхом введення спеціальної норми за його вчинення та внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України. Реалізація такого підходу передбачена, зокрема, Указом Президента "Про додаткові заходи щодо посилення захисту права власності" [3].

Дійсно, наявність у Кримінальному кодексі України спеціальної норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за певне суспільно небезпечне діяння, має відчутний попереджувальний вплив. Проте така норма суттєво не вплине на мотивацію організаторів рейдерських захоплень, які зазвичай мають досить високий рівень юридичної підготовки і розгалужені корупційні зв'язки у судовій системі. До того ж, у чинному кримінальному законодавстві вже міститься чималий арсенал правових норм, за до-

помогою яких учасники силових протиправних захватів господарських товариств мають нести кримінальну відповідальність [10]. Це стосується, зокрема, шахрайства, вимагання, порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів, доведення до банкрутства, зловживання владою або службовим становищем та інших діянь, які входять до "типового" переліку рейдерських заходів. Потенціал цих організаційно-правових механізмів державою нині майже не використовується, а тому введення ще однієї, уже спеціальної норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за рейдерство, не вирішуватиме проблему в цілому.

Отже, з точки зору практичного застосування більш раціональним є підхід, за яким криміналізації має піддаватися не рейдерство як система взаємопов'язаних дій, а саме окремі дії, що входять до цієї системи. У цій частині чинне кримінальне законодавство України, безперечно, потребує суттєвого вдосконалення. Зокрема, доцільно розглянути питання щодо встановлення у Кримінальному кодексі України кримінальної відповідальності за оприлюднення недостовірних відомостей про господарське товариство з метою введення в оману інших учасників або громадськості, незаконний розподіл прибутку та резервних фондів, незаконні операції з акціями (паями), фіктивне формування капіталу, незаконний вплив на збори акціонерів тощо. Це дасть можливість реагувати кримінально-правовими засобами вже на перші дії рейдерів, які тільки розпочинають систему заходів щодо протиправного захоплення компаній. Доцільним буде й введення кримінальної відповідальності за організацію рейдерського нападу, оскільки злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями на всіх етапах його проведення, є лише наслідками діяльності організатора (організаторів) такої акції.

Посилення кримінальної відповідальності за вчинення зазначених дій, на наш погляд, має супроводжуватися здійсненням заходів з удосконалення запровадженої в Україні системи судочинства. Це пояснюється тим, що сучасні схеми корпоративних захватів, як правило, спираються на судові акти, а винесення судових рішень та ухвал на користь рейдерів має визначальну роль при їх реалізації. Найчастіше загарбники домагаються свого шляхом використання інституту заходів до забезпечення позову, наприклад, через заборону проведення загальних зборів акціонерів (зборів учасників), заборону вчиняти певні дії органами управління, заборону реєструватись, брати участь та голосувати на загальних зборах акціонерів (зборах учасників), заборону видавати реєстр акціонерів для реєстрації акціонерів на зборах тощо. Не менш потужним знаряддям у руках рейдерів є судові рішення, якими, з-поміж іншого, визнається право власності на акції за тими чи іншими особами, недійсними визнаються загальні збори акціонерів (збори учасників) господарських товариств, встановлюється контроль над реєстратором акцій товариства тощо.

Зазначені судові ухвали і рішення часто стають частиною силового захвату та отримання контролю над корпорацією - жертвою рейдерської атаки, а забезпечувальні заходи з їх виконання завдають суттєвої шкоди реалізації її господарської діяльності. Тому розвиток організаційно-правових механізмів державної протидії рейдерству в корпоративному секторі економіки України має спрямовуватися на підвищення рівня відповідальності і прозорості діяльності судової системи при розгляді справ і прийнятті рішень з корпоративних суперечок, відновлення керованості судовим процесом та усунення правозастосовної сваволі. Це передбачає, зокрема, здійснення таких нагальних практичних заходів:

- створення загальнодоступного реєстру позовних заяв, судових рішень з врегулювання корпоративних конфліктів;
- обмеження можливостей введення забезпечувальних заходів: встановити обов'язковість зустрічного забезпечення за вимогами немайнового характеру та/або введення окремих заходів винятково в судовому засіданні; зобов'язати суди розглядати корпоративні справи на території підприємства-емітента та в присутності реєстратора і власника контрольного пакета акцій (паю);
- встановлення заборони для застосування забезпечувальних заходів, виконання яких може призвести до переривання виробничого процесу на підприємстві, нанести технологічну шкоду, спричинити технологічну аварію або екологічну катастрофу, а також завдати шкоду, неспіввимірну із заявленими вимогами майнового характеру;
- забезпечення розвитку інституту колективних позовів, які дозволяють поєднувати вимоги значних груп громадян (у тому числі - певних груп акціонерів (учасників) господарських товариств) і організацій.

Доцільно також уповноважити Верховний Суд України та Вищий господарський суд України узагальнити та оприлюднити практику судочинства з розв'язання корпоративних конфліктів, а кваліфікаційні комісії регулярно проводити атестацію суддів і повідомляти про дискваліфікацію тих суддів, що виносять рішення на підтримку рейдерів. Варто також передбачити введення кримінальної відповідальності суддів за латентні судові рішення, а потерпілим у таких випадках надати можливість блокувати виконання цих рішень. За певних обставин ефективним механізмом боротьби з рейдерськими захватами може стати розвиток альтернативних систем розв'язання внутрішніх корпоративних суперечок, таких як третейський арбітраж, інститут медіаторів (посередників) тощо.

Втілення зазначених заходів уповноваженими органами влади має поєднуватися із створенням мережі надання безкоштовної інформаційної та консультативної допомоги акціонерам (учасникам) господарських това-

риств з питань створення систем захисту від рейдерських захватів. Актуальним завданням державних структур також є надання всебічної підтримки розвитку саморегульованих організацій корпоративного бізнесу у сфері запровадження антирейдерської системи захисту компаній. Такі об'єднання мали б брати на контроль заяви потерпілих від такого роду акцій, надавати консультаційну допомогу, виробляти плани спільних заходів, брати участь у судових засіданнях з метою недопущення штучного затягування судового процесу та зловживань посадовими особами своїми повноваженнями. Це дасть змогу об'єднати зусилля держави та корпоративних структур, зацікавлених у розвитку легального бізнесу, при вирішенні проблеми формування цілісної системи протидії рейдерству.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підвищення ефективності державної політики протидії рейдерству в корпоративному секторі економіки в сучасних умовах України потребує суттєвого удосконалення організаційно-правових механізмів її реалізації. З метою запобігання рейдерським захопленням уповноваженим органам державної влади необхідно активізувати діяльність, спрямовану на усунення існуючих прогалин у чинному корпоративному законодавстві, створення та функціонування надійної системи захисту прав власності акціонерів (учасників) господарських товариств. Втілення заходів з протидії корпоративному рейдерству передбачає насамперед посилення кримінальної відповідальності за вчинення відповідних дій, запровадження назрілих змін у практиці судочинства при розв'язанні корпоративних конфліктів. Важливими напрямками розвитку організаційно-правових механізмів державної протидії корпоративному рейдерству в сучасних умовах України також є: сприяння становленню альтернативних систем розв'язання корпоративних суперечок (третейський арбітраж, інститут медіаторів), підтримка створення мережі консультативної допомоги з питань формування систем захисту від неправових захватів, налагодження ефективної взаємодії із саморегульованими організаціями корпоративного бізнесу, зацікавленими у запровадженні системи протидії рейдерству.

Перспективними напрямками подальших досліджень автор статті вважає аналіз одного з найважливіших напрямів державної політики протидії рейдерству в Україні - формування механізмів державного сприяння розвитку обліково-інформаційної системи ведення корпоративного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Конституція України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=E%F96-4/UMfPEGznhh7lf.Zs80msh8Ie6>
2. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство / [Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, П. Д. Дудкін та ін.] ; кер. авт. кол. Б. М. Андрушків. - Тернопіль : Вид-во Терно-граф, 2008. - 424 с.

3. Про додаткові заходи щодо посилення захисту права власності : Указ Президента України від 26 берез. 2009 р. №191/2009. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=191%2F2009&chk=4/UMfPEGznhh7lf.Zi0JEMHI4Lgs80msh8Ie6>

4. Закон України про акціонерні товариства. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17&zahyst=4/UMfPEGznhh7lf.Zi0JE8dMHI4Lgs80msh8Ie6>

5. Закон України про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=540-17>

6. Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1720-17>

7. *Молотников А. Е.* Слияния и поглощения. Российский опыт : монография / А. Е. Молотников. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Вершина, 2007. - 344 с.

8. *Паламарчук Г.* Особливості рейдерства в Україні та політика його подолання / Г. Паламарчук, Л. Венгер // Економіка України. - 2007. - № 9. - С. 38-45.

9. *Беліков О. О.* Великий рейдерський словник. Превентивні методи захисту, або як протистояти рейдерському захопленню / О. О. Беліков, А. В. Грайворонський, О. М. Хольченков. - К. : Юстініан, 2009. - 296 с.

10. Противодействие недружественным поглощениям : научн.-практич. пособие [Н. Д. Бут, И. С. Викторов, Д. А. Звягинцев, О. С. Опеньшев] ; рук. авт. кол. И. С. Викторов. - М. : ОЛМА Медиа Групп, 2006. - 352 с.

11. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III (із змінами і допов.). - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14&chk=4/UMfPEGznhhAZB.ZiTuFSn9HI4R2s80msh8Ie6>